ئامادۆ باوکی چەوسێنراوەکان

ئامادۆ لە قاوە و سامبا و چاچا و بێلیێ چاکتر بەڕازیلی بە جیهان ناساند

ئا: باسل خۆشناو

جۆرج ئامادۆ ئەندامی ئەکادیمیەی وێژەکانی بەڕازیلی و ناودارترین نووسەری بەڕازیلی لە دەرەوەی بەڕازیل کە ڕۆمانەکانی وەرگێڕدراونەتە سەر زیندووترین زمانەکانی جیهانی هەر لە ئینگلیزی و فەرەنسی و ئیتاڵی و ئیسپانیەوە تا دەگاتە چیکی و هەنگاری و ڕووسی و چینی و هیندی و عەرەبی و... هتد. فەرەنساو بەتایبەتیش پاریس ئاوێنەی ناوبانگی ئامادۆ بوو، چونکە هەردەم کتێبەکانی پێش هەموو زمانێک بۆ فەرەنسی وەردەگێڕدران بۆیە جارێک بەگاڵتە گوتبووی: کتێبەکانم لە پاریس بڵاودەبنەوە پێش ئەوەی لە لشبۆنە بڵاوببنەوە، ئامادۆ بەشێکی زۆری ئەو (٨٩) ساڵەی تەمەنی وەکو نووسەر و خەباتگێڕ بەسەر بردو هەر چەند بە (ڕۆماننووسی ڕووحی بەڕازیل) ناوبانگی دەرکردبوو، بەڵام ئەو توانی سنوورەکان ببەزێنێت و خەم و ئازاری گەلەکەی بگەیەنێتە هەموو سووچێکی جیهان.

ئەم ڕۆماننووسە بەناوبانگە ژیانی پڕ دەردەسەری و پشێوی بوو، بەتایبەتی کاتێک کە فاشیزم لە وڵاتەکەی باڵا دەست بوو، ئامادۆ بەندکراوەو دوورخراوەتەوە و مافی پەرلەمانتاریتی لێ سەندراوەتەوە کە نوێنەری (سان پاولۆ) بووە لە پەرلەمانی فیدرالی.

جۆرج ئامادۆ کە یەکەمین ڕۆمانی (وڵاتی کەرنەڤاڵ)ی لەساڵی (١٩٣١)دا بڵاوکردەوە نەبووە خاوەن ناوێکی دیار، بەڵام ڕۆمانی (دەریای مردوو) بایەخدانێکی جیهانی بەربڵاوی بەخۆوە بینیوە کە وەرگێڕدراوەتە سەر بیست زمانی جیهانی و، چەند جار فیلمی سینەمایی لێ وەرگیراوە. کە دواجاریان فیلمێکی ئیتاڵی بوو لە دەرهێنانی (بۆنتی) و نواندنی (سۆفیا لۆرین) و چەند سەمفۆنیایەکیشی بۆ نووسراوە، هەروەها بۆ شانۆگەری و چەند چوارینەیەکی ڕادیۆییش ئامادەکراوەو گۆرانی میللی وای بۆ وتراوە کە لە ئەمەریکای باشوور هەروەک لە ئەوروپاو ئەفەریقیای پورتوگالی بە ئاستێکی بەرچاو بڵاوبووەتەوە.

ئەوەی وێژەی ئامادۆ جیادەکاتەوە ئاوێتەکردنێکی ژیرانەی خەیاڵە بەڕاستی کە جێگا و جوگرافیا دەستە وەستانن بەرامبەر بەو هەموو هەستە مرۆڤایەتیەی لە چوارچێوەی ڕووداوەکاندا بەدیاری دەخات. جۆرج ئامادۆ مرۆڤ بەشوێنێکی نادیاردا دەبات و دەیگەیەنێتە کاتێکی نەهاتوو، کاتی ئەو مرۆڤەی لەسەری نووسراوە لەشوێن و خودی خۆی یاخی بێت لە پێناو مرۆڤایەتیەک خود و شوێنێکی لە جوگرافیا بەدەری هەیە.

ڕەگەکانی ڕۆمانەکانی ئامادۆ لە هەرێمێکی پڕ توندوتیژی فرە نەژاد و کلتووری هەڵقوڵاوە، ئەو لە باوکێکی وەرزێری دەستکورت و دایکێکی هیندی سوور- وەک زۆربەی بەڕازیلییە خەلاسیە دوو ڕەگەکان- لە ١٠ی ئابی ١٩١٢ لە (بیرنجی)ی باشووری هەرێمی (باهیا) لە دایک بووە، باهیای مەڵبەندی سەرەکی بازرگانی کۆیلە لە بەڕازیل، باهیای دایەنگای هەموو جۆرە مەینەتییەکانی مرۆڤایەتی، ئەو باهیایەی لەگەڵ سروشتە لادێییە دڵڕفێن و کەنارە خەیاڵاویەکەی بەشێکە لەو چەند لا وشکاییەی کە چنگی لە قورگی ملیۆنەها بەڕازیلی توندکردووە- ئەو بەڕازیلەی بەرزترین ڕادەی

منداڵانی سەرجادەی هەیە کە ژمارەیان دەگاتە (٣٠ ملیۆن) لەکاتێکدا کە ژمارەی دانیشتوانی بەرازیل (١٥٠ملیۆن) کەسە-، بەڵام باهیا بەتەواوی وڵاتی وشکانی نییە، چونکە ساڵانە کە بارانی وەرزی دەبارێت خێروبێری لەگەڵدا دێت، دارە پیرۆزەکەی (ئەمبۆزێرو) چقڵ دەردەکات و گوڵاوی (ئەمبۆرانس) تێکەڵ بە ئاوازی گۆرانییە میللییەکان و سەمای سامباو چاچای کوڕ و کچە بەرازیلیەکان دەبێت. لەناکاو لافاو دێت و کۆتایی بەخۆشی و سەوزی دێنێت و رووەک پووچ دەکات و خەزڵی وەریو لەسەر کەلاوەی ئەو خانووانە کۆدەبێتەوە کە لافاوەکە راپماڵیون، بەڵام سروشت هەرچەند بەهێز بێت و بەهەر جۆرێک خۆی بنوێنێت بەرگەی هێزی لەبن نەهاتووی ئەو مرۆڤە ناگرێت کە ویستی بوونی هەبێت. لەناو ئەو هەموو گێژاوەدا ئامادۆ چاودەبڕێتە دەریا، دەریای مۆڵگەی ئەڤین و مردن و جەژنەکان و خنکان و هۆزان و توندوتیژی، ژیانی هاووڵاتیانی هەندێک جار بەڕوونی و زۆرجاریش بەڵێڵی دەبینێت و زوقمی زامەکانی بەچیرۆکی وادادەڕێژێت کە خوێنەر لە ناخەوە بۆ ناوجەرگەی رووداوەکان پەلکێش دەکات و بە بەردەوامی دەنووسێت و بیروبۆچوون هەڵدەڕێژێت تا ژمارەی رۆمانەکانی بەدەیان دەژمێردرێت و بۆ (٤٨) زمانی جیهانی وەردەگێردرێت و زیاتر لە (٢٠ ملیۆن) دانەی لێ دەفرۆشرێت.

سێ خەمی بەردەوام بەڕوونی لە نووسینەکانی جۆرج ئامادۆ رەنگیان داوەتەوە:

یەکەمیان یارمەتیدانی برسییەکانی هەرێمی باکوری بەرازیل کە ساڵانە پانتاییەکی فراوانی ئەو هەرێمە تووشی وشکە ساڵی دەبێت بەرادەیەک بەروبوومی کشتوکاڵ و ئاژەڵ بەگشتی لەو هەرێمە لەناو دەچن، دووەمیان سەرکەوتنی سۆسیالیزم و جێبەجێکردنی دادوەری کۆمەڵایەتی لە بەرازیل و گشت ئەمەریکای لاتینیدا، سێیەمیشیان بەرەنگاری سەرمایەداری ئەمەریکی کە خۆی لە کۆمپانیا فرەڕەگەزەکان دەنوێنێت و هەژاری لەو دەڤەرەدا بڵاودەکاتەوە. ئەمانە هەر لەسەرەتای نووسینی یەکەم رۆمانی (وڵاتی کەرنەڤاڵ) رەنگدانەوەی لەکارەکانی ئامادۆ هەبووەو لەهەردوو رۆمانی (کاکا- ١٩٣٣) و (رەگەز- ١٩٣٤) خوێنەر ئەم خولیایە لە دەمارەکانی نووسەردا هەست پێدەکات، لەولاپەڕانەی کە پڕە لە ئازارەکانی جووتیار و فەرمانبەرە بچووکەکان و بازرگانە مایە پووچەکان، رۆمانەکانی ئەو رەنگە تەڵخەیان گرتووە کە لە سەروسیمای خەڵکی رەنگ دەداتەوە.

هەروەها رۆمانی (بەرهەمی سوور- ١٩٤٢) بۆنی ئازار و مەینەتییەکانی مرۆڤی لێدێ، دیارە کە رۆمانەکانی ئامادۆ تاکە رێگابوون لە پێشی بۆ ئەوەی مافە خوراوەکانی مرۆڤە ژێردەست و زۆرلێکراوانی تێدا بداتەوەو هەوڵبدات ژیانیان تێدا ئاسوودە بکات، بۆیە ژیننامەی دووکەسی وای نووسیەوە کە داواکاری دادوەری کۆمەڵایەتی بوون، یەکەمیان (کاسترۆ ئەلفێس)ی هۆزانڤانی خەلاسی کە لەپێناو کۆیلەکاندا تێدەکۆشاو هەر لەو پێناوەشدا شەهید کرا. دووەمیشیان (بویس کارلۆس برستس)بوو کە بە لەشکرێکی نەوازی هەزار کەسییەوە دژی پازدە لەشکری ملیۆنێک کەسی فیدراڵی دەجەنگا، ئەو ئەفسەرە بەو لەشکرە ئەفسووناوییە لە هەرێمی (رێوگراندی دۆسۆل)ەوە هاتبوو هاریکاری شۆڕشە دەستووریەکەی (سان پۆڵۆ) بکات، لە ئەنجامدا شکستی هێناو خۆی و کۆمەڵەکەی بەرەو پاراگوای دوورخرانەوە، لەکاتی پاشەکشێ بەرەو هەرێمەکانی ناوەوە پاشماوەی کۆیلایەتی (پاش پتر لە سەد ساڵ لەلابردنی) دیت، بینی چۆن جوتیارەکان جەلدەیان لێدەدرێ و ژنەکانیان بە رۆژی رووناک دەستدرێژیان بۆ دەکرێ، دەرەبەگ خاوەنی هەموو کەس و شت بوو، ئامادۆ لە رۆمانی (سوارچاکانی هیوا)، ئەمانەی هەموو خستە روو، ئەم کتێبەو کتێبی (ێ.ب.پ. کاسترۆ ئەلفێس) هەردووکیانی دژی کۆیلایەتی و زوڵم و زۆری کۆمەڵایەتی نووسیوە.

جۆرج ئامادۆ کە بەئەندامی ئەکادیمیەی وێژەکانی بەرازیلی هەڵبژێردرا لەشەستەکانی سەدەی رابردوو وتی:- (رۆمانەکانی سییەکان لە دڵەڕاوکێی هەژاری بوون)، ئەمەو (جۆزێیە ئەمێرکۆدی ئالمیدا) و (لینس ریگۆ) و (گارسیانۆرامس) و (راکێل دی کیرۆز)ی کردە نموونەی نووسەرانی گەلە ستەمدیدەکەی بەرازیل.

یەکێک لە رەخنەگران دەڵێت: (ئامادۆ بەردەوام رێبازێکی گرتۆتەبەر کە کارتێکی نارەزاییە لە دیدێکی مرۆڤانە لە دایک بووەو سروشتی گەلی بەرازیل لەکارەکان، هۆنراوەکان و تێبینیەکانیدا بەرجەستە دەبێت). بەڵام ئامادۆ خەونەکانی لە رووبەڕووبوونەوەی سەرمایەداری ئەمریکی نەهاتنە دی، بەڵکو بەپێچەوانەوە دەستەڵاتی سەرمایەداری ئەمریکی پتەوتربوو بەتایبەتی بە پتەوبوونی بنەماکانی جیهانگیری و زیادبوونی دەستەڵاتی کۆمپانیا فرە رەگەزەکان بەسەر جیهانداو پێشێلکردنی ئەو دادوەرییە کۆمەڵایەتییەی کە ئامادۆ خەونی پێوە دەدیت. ئەمەو ئامادۆ تووشی شکستیەکی گەورەتربوو کە ئابلۆقە سەپێنرایە سەری تا خەڵاتی نۆبلی لێ قەدەغە بکرێت کە زیاتر لەجارێک شایستەی بوو بەو پێیەی کە بەرجەستەکاری کلتووری پورتوگالی بوو لەجیهاندا، لەکاتێکدا نووسەرێکی وەک (ساماراگۆ)ی

پورتوگالی خەلاتەکە وەربگرێت، ئەمە ئازارێکی زۆری بە ئامادۆ گەیاند، چونکە زۆر ستەمە (ساماراگۆ) بەراورد بکرێت و بخرێتە تای تەرازوێکەوە لەگەڵ ئەو ئامادۆیەی گۆڤاری تایمزی ئەمریکی نازناوی (گەوهەرە ڕەشەکەی بەرازیل)ی پێدابوو و بە پڕ فرۆشترین نووسەرەکانی ئەمەریکای لاتینی دانابوو.

لە ڕۆمانی (بەرهەمی سوور) و لە بەشی یەکەمدا (ڕێچکەکانی برسیەتی) ئامادۆ باسی ئازارەکانی ئەو جوتیارانە دەکات کە (عەقید)ە دەرەبەگەکە لە زەوی و زاری خۆیان دەریان دەکات، ئەو دەرەبەگە خاوەنی گشت شتەکانەو لە ڕۆژانی وشکەساڵیشدا تەسلیم بەو چارەنووسە نادیارەیان دەکات کە لە خاکێکی بێ سەوزایی و ئاودا ڕووبەڕووی مەرگ دەبنەوە لە برسان و بەدانی مارە ژەهراویەکان.

هەروەها تێبینی هاوسۆزی ئامادۆ دەکرێت بۆ هەژاران لە ڕۆمانەکانی (کورەکەی ڕۆڵەی شار) و (تێریزا پاتێستا)و (گابریێلا) تا ئەو ڕادەیەی بیانوو بۆ کارە خەراپەکانیشیان دێنێتەوە، ئەو کوڕەی فڕێدراوەتە سەر شەقام و لە خەرەندی گومڕایی و ئاوارەییدا دەژی مافی خۆیەتی ڕقی لە کۆمەڵگە بێتەوە، (تێریزا) ئەو کچە جوانەی فرۆشراوەتە (نەقیب)ی دڕندە کە ڕۆژانە ئازاری جەستەیی دەدات و دەستدرێژی سێکسی لێدەکات، هیچ گوناه نییە بەچاوی ڕق و گومانەوە بڕوانێتە کۆمەڵگەکەی، (گابریێلا) ئەو کچە لادێییەی بۆ پاروویەک نان ئاغاو کوڕە لاوەکانی یەک لەدوای یەک دەستدرێژی بۆ دەکەن، تاوانی نییە گەر هەمان هەڵە لەگەڵ ئەو عەرەبە دووبارە بکاتەوە کە زاوای ئەو پیاوەیە کە دالّدەی دا و کردنی بەژنی خۆی، ئەوانە قوربانی کۆمەڵگەیەکن کە ڕێز لە کەرامەتی مرۆڤی هەژار تیایدا ناگیرێت.

مامەڵەکردنی ئامادۆ لەگەڵ چینە باڵادەستەکانیش بەهەمان شێوەیە واتە بەرێسای کاروکاردانەوە، بەم ڕێسایە ئەو هیچ کاتێک ڕقی دانەباراندۆتە سەریان لەبەر بۆچوونی سیاسی، بەڵکو لەبەر هەڵسوکەوتی چەوتیان لەگەڵ هەژاراندا، تەنانەت زۆرجار حەزی خێرخوازی و مرۆڤانەی لەکەسێک دیاردەخست ئەگەر لە چینی کۆمەلایەتی ئەویش نەبوویێت، هەروەک باسی (مۆندینیۆ)ی دەولەمەند دەکات کە لە (ڕیۆ)وە هاتووە بۆ (باهیا) بۆ وەستان دژی ئەو شەڕو دواکەوتوویەی کە لە مێشکی چینە کۆنە دەستەلاتدارەکەدا هێلانەی کردووە، نووسەر لە ڕۆمانی (گابریێلا) زۆر بەرێزەوە باسی ئەو دەوڵەمەندە پێشکەوتنخوازە دەکات لەکاتێکدا دەبوایە وەک چەپێکی دۆگما بە دوژمنی چەوساوەکانی دابنێ و هەمان بۆچوون لە ڕۆمانی (تێریزا پاتێستا) بەدی دەکرێت کە پیاوە دەوڵەمەندەکەی خاوەن کارگەیەکی شەکر و چەند بێستانێکی گەورە کچەکەی خۆش دەوێت و بەمیهرەبانیەوە دەیگرێتە باوەش و پارێزگاری دەکات، لێرەدا نووسەر بە چاوێکی مارکسییانە تەماشای ناکات، بەڵکو بەچاوێکی مرۆڤانەو بابەتییانە، ئەمەش ڕاستگۆییەکی گەورەیە لە باسکردنی بیرۆکەی وێژەییدا، بەلام ڕاستگۆیی تەواوی ئامادۆ ئەوکاتە بەدیارکەوت کە ڕۆمانی (دکتۆر ژیڤاگۆ)ی (بۆریس باسترناک) پالێورا بۆ خەلاتی نۆبل و ڕەخنەی ئەوەی لێ دەگیرا کە هێرشکردنە لەسەر شۆڕشی ئۆکتۆبەری بەلشەفی، کەچی کاتێک پرسیاریان لە ئامادۆی مارکسی کرد زۆر بە ڕاشکاوی و ڕاستگۆیانە وتی: (ڕۆمانەکە کارێکی نەوازیەو شایانی خەلاتی نۆبڵە). جۆرج ئامادۆ بەردەوام باوەڕێکی نەگۆڕی بەهێزی بەگەل هەبووەو ئەم بۆچوونەش لەوکاتە ڕوون دەبێتەوە کە مژدەی ئەوە دەدات گەل توانای بەرەنگاری ستەم و هەژاری و دەستەلاتدارێتی ناڕەوای هەیە؛ لە ڕۆمانەکانی: (جۆبابیا- ١٩٣٢)، (دەریای مردوو- ١٩٣٦)، (سەرهەنگەکانی لمەکان - ١٩٣٧)، ئەمەو ڕۆمانەکانی جۆرج ئامادۆ پڕن لە نارەزایی کۆمەلایەتی دژی چەوسانەوەو هەژاری و پێشێلکاری بەها بەرزەکانی مرۆڤ وەک لە:- (ولاتی کاکاو)، (بۆسە گورەکە) و.... هتد، هەروەها کاتێک ڕووی کردە بەرهەمهێنانی کەسایەتی کەموێنەی ئافرەتی وەک لە ڕۆمانەکانی (گابریێلا)، (مێخەک)، (دۆنافلۆرو دوومێردەکەی)، (ئافرەتە بزنەکە) و (تێریزا پاتێستا ماندووە لەشەڕ) کە ئەمەیان یەکێکە لە شاکارەکانی ئامادۆ و لەگەڵ ئەوەی پالێوراوە بۆ خەلاتی نۆبل، بەلام لە بواری وەرگێڕاندا بۆ زمانە جیهانیەکان ئەو بایەخەی پێ نەدراوە کە بەسەرجەم کارەکانی تری ئامادۆ دراوە لەبەر قورسی زمانی ڕۆمانەکەو بەکارهێنانی هێماو وشەکانی زمانی هیندیە سوورەکان کە لە ڕووداوەکانی ڕۆمانەکە پێویست بووە، بۆیە ڕۆمانی (تێریزا پاتێستا) دوو تایبەتمەندی هەیە کە کردوویەتیە جێی ئەو هەموو سەرنج و لێکۆڵینەوەی دەربارەی کراوە، یەکەمیان زمانێکی تایبەتی لە ڕۆمانەکەدا هەیە کە نقومی سروشتی ناوچەی ڕووداوەکانت دەکات و، دووەمیان ئەوەیە کە ئامادۆ (تێریزا)ی کردووەتە هێمای بەرازیل بەهەموو زام و ئازارو خۆڕاگرییەوە. تێریزای پالەوانی ڕۆمانەکە کەسایەتییەکی تایبەتییە، ژیانی پڕە لە کارەسات و مەینەتی، جوانێکی بێ هاوتایە، هۆزانڤانان ناویان ناوە (کچی حەزو ئارەزوو)، لەلای چەوسێنراوان ناوی (تێریزای هیوا)یە، لەلای خەلکانی دیوەخانان

(تێرێزای حەوت حەسرەتەکانە)و لە چاوی ئەوانەی لە تاعون ڕزگاری کردوون (تێرێزای ئۆمۆلۆی خواوەندە)، هەریەک لەم ناوانە لەبەشێکی ڕۆمانەکە پێی بەخشراوەو کارەساتێکی لەگەڵدا بووەو تووشی بگرەوبەردەی کردووەو دڵی هەزارانی ڕفاندووەو داوای ویساڵیان کردووە، بەڵام ئەو لە پارووە نانێک و خۆشەویستی بێگەرد و ئازادی و سەربەرزی زیاتر خوازیاری هیچی تر نەبووە. تێرێزا جیهانی سێیەمە، کاردانەوەی میللەتانی ژێر دەستە دژ بە پیلانگێڕی جیهانیی دەستەڵاتداری داگیرکەر کە دەیەوێت میللەتانی تینووی ئازادی و سەرفرازی و بنیاتنانی مرۆڤایەتی نوێ زیندەبەچاڵ بکات.

ڕاستە جۆرج ئامادۆ ویستوویەتی (تێرێزا پاتێستا) بکاتە هێمای بەڕازیل، بەڵام ئەوە بووە هێمای گشت گەلە ستەمدیدەکانی جیهانی خاوەن مێژووی پڕ لە کارەساتی ڕەشی دڵتەزێن، بۆیە ئامادۆ ناسنامەیەکی جیهانی بۆ ڕۆمانەکانی وەرگرت.

جۆرج ئامادۆ کە وازی لەکاری ڕامیاری هێنا وتی:- (بۆیە بڕیارم دا واز لە کاری ڕامیاری بهێنم وەکو پەرلەمانتارێک چونکە من هەڵگری چەکێکی گرنگترم، ئیدی لەمیانەی کتێبەکانم دەست بەشەڕە ڕامیاریەکانم دەکەم، چونکە نووسین گرنگترین کارە لە ژیاندا).

ئەمڕۆش کەژاوە پیرۆزەکەی تەرمی کوڕە نەبەزەکەی باهیا بەرەو ئارامگەی هەمیشەیی دەگەڕێتەوەو ئەو گەورە دەستەڵاتدارانەی کە بە درێژایی ژیانی فەرامۆشی کردبوون و خۆی لێیان دوورەپەرێز دەگرت (چونکە وەک دەیگوت ئەوان خەون بەسەروەری ئەسینا دەبینن و خۆشیان لە ئازارەکانی گەلی بەڕازیل کەڕ کردووە) پێشبڕکێیانە بۆ بەشداریکردن لە ناشتن و پیاهەڵدانیدا.

ماوە بڵێین نووسەری پورتوگالی و هەڵگری خەڵاتی نۆبڵی ساڵی (١٩٩٨) دەڵێت: (مردنی جۆرج ئامادۆ بەسە بۆ ئەوەی بەڕازیل پرسەی نیشتمانی ڕابگەیەنێت، ئامادۆ بزر بوو لەنێوماندا، بەڵام نووسینەکانی ماون و نەمرن).

سەرچاوەکان:

١- تريزا باتيستا/ جورج أمادو/ ترجمة- عوني ابراهيم الديري/ مطبعة الانتصار/ بغداد/ الطبعة الاولى/ ١٩٨٩.
٢- جريدة الحياة/ العدد ١٤٠٢٥.
٣- هەفتەنامەی گوڵان/ ژمارە ٣٤٢.